

Humlesugan i Skåne och Danmark under 500 år

Arne Thell

Figur 1. Kraftiga exemplar av humlesuga NNV Kastberga gård, Västra Sallerup, juli 2015. Foto: Åke Svensson.

Sammanfattning

Humlesugan, *Betonica officinalis* L., är en av den skandinaviska florans sällsyntaste växter och samtidigt en av de arter som har den längsta dokumenterade historien. Den rapporterades från Stehag väster om Ringsjön i Skåne av Christiern Pedersen redan 1534, Skånes äldsta litteraturuppgift där en växtart knyts till en lokal. I övriga Danmark beskrevs den med lokaluppgift första gången av Peder Lauridsen Kylling 1688, från Lolland och Rygaard norr om Köpenhamn. Litteratur och samlingar vittnar om att humlesugan var vanligare förr, när ängarna utgjorde en betydande del av landskapet. Litteraturuppgifter för humlesugan under 500 år redovisas tillsammans med

en studie av artens nuvarande utbredning i Skåne och Danmark. Endast sju lokaler återstår, fem i västra centrala Skåne och två på södra Lolland i Danmark. I detta arbete följs humlesugan i litteraturen och samlingarna under 500 år. Studien är kompletterad med en undersökning av dess nuvarande utbredning i Skåne och Danmark och en diskussion om artens möjligheter att överleva i det moderna landskapet.

Inledning

Den skånska kärlväxtfloran är sannolikt en av de mest undersökta i världen. Det finns en mycket lång tradition av dokumentation i såväl litteratur som samlingar. Sex kärlväxt-

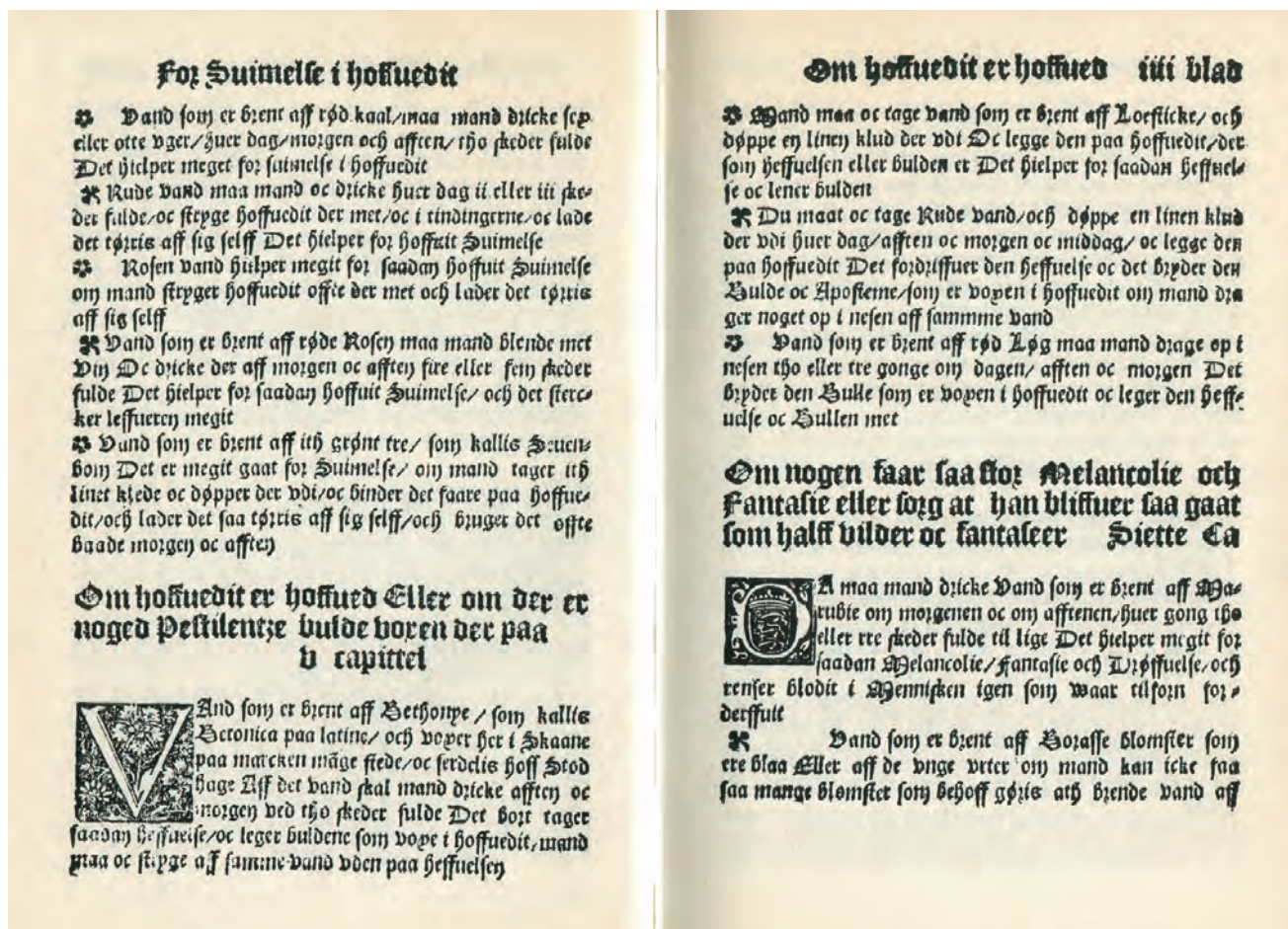
floror som omfattar hela eller större delen av landskapet har publicerats för Skåne, från den första 1744 till den senaste från 2007 (Leche 1744 a, b, Fries 1835, Lilja 1838, 1870, Areschoug 1866, 1881, Weimarck 1963, Tyler et al. 2007, red.). En av de riktigt stora sevärdheterna i den skånska floran är *Betonica officinalis* L. vars officiella svenska namn, humlesuga, föreslogs av Elias Fries (1864). Ibland kallas den läkebetonika eller, kort och gott, betonika, som enligt Nils Lilja är det lokala namnet på växten (Lilja 1870). Enligt Fries (1864) ska den i äldre tider även ha kallats jordhumle. Arten hör till florans allra sällsyntaste, och har samtidigt en av de längsta dokumenterade historierna av alla arter. För nästan 500 år sedan rapporterade den danske humanisten Christiern Pedersen (c. 1480–1554) om en medicinalväxt som växer i Skåne, i synnerhet i Stehag (Pedersen 1534), den första noteringen för en växtart i Skåne, och förmodligen en av de äldsta i världen, där en art knyts till en lokal. Arten har aldrig varit särskilt spridd i Skandinavien, där förekomsterna är nordvästliga utposter från en ganska stor utbredning i Europa, Asien och nordvästra Afrika (A. Pedersen 1969, Hultén 1971). I detta arbete följs humlesugan i litteraturen och samlingarna under 500 år. Studien är kompletterad med en undersökning av dess nuvarande utbredning i Skåne och Danmark och en diskussion om artens möjligheter att överleva i det moderna landskapet.

1500-talet

I en sliten kopia från 1517 av *Ortus* [Hortus] *Sanitatis* (flera upplagor 1485–1529), förvarad på universitetsbiblioteket i Lund, påträffades marginalanteckningar för 323 av de 530 växtnamn som nämns i boken. Noteringarna verkade vara samtida i ålder med uppslagsverket, som är sammanställt av en okänd författare eller redaktör och har separata avdelningar för växter, landdjur, fåglar och mineraler. Dessa anteckningar, som nästan uteslutande fanns i kärlväxtavsnittet, utgör en fantastisk språkskatt. De upplyser oss om de medeltida danska namnen på växtarterna, ibland två el-

ler flera namn för samma art och i ungefär 60 fall även med korta beskrivningar. Ibland redovisas hur växten kunde användas. För humlesugan anges ett geografiskt område: ”Bethonye som voxer her i Skåne”. Således var noteringarna gjorda av någon i Skåne som var intresserad av botanik. Genom att jämföra exempel på gamla handskrifter i Lund kunde språkforskaren Gunnar Tilander (1894–1973) identifiera personen som låg bakom dem, Christiern Pedersen, en välutbildad historiker, författare och förläggare, den första och en av de viktigaste humanisterna i Danmarks historia (Tilander 1933). Väldigt lite av Pedersens handstil finns bevarad och endast fragment finns på landsarkivet i Lund, eftersom de flesta av hans handskrivna verk förstördes under en större brand i Köpenhamns universitetsbibliotek år 1728.

Humlesugans förste rapportör, Christiern Pedersen, föddes i Helsingör omkring 1480. Efter skolgång i Roskilde följde universitetsstudier i Greifswald från 1496, där han erhöll sin kandidatexamen redan 1498. Han utsågs till korherre i Lunds domkyrka 1505. Pedersen tillbringade emellertid sin mesta tid i Paris mellan 1508 och 1515, först som student, och, efter examen, som lärare. Det var under denna period han påbörjade sin karriär som författare och förläggare. Ett av Pedersens viktigaste arbeten var återutgivningen av Saxos *Gesta Danorum* (Saxo ”Grammaticus” ca 1200), en sammanfattning av den danska historien fram till 1185 och bestående av 16 handskrivna volymer på latin. Verket utkom i början av 1200-talet och var beställt av ärkebiskop Absalon (1128–1201). Pedersen sökte intensivt över hela Danmark efter ett originalverk av Saxo och lyckades till slut, då ärkebiskop Birger Gunnersen i Lund meddelade att han hade funnit ett exemplar som han gärna lånade ut. Pedersen (1514) räddade således en stor del av Danmarks tidiga historia genom denna nyutgivning. Endast fyra fragment av detta enda exemplar av Saxos ursprungliga arbete återstår idag. Jørgensen (2007) tecknar en sympatisk bild av Christiern Pedersen som en hårt arbetande person, enkel, jordnära och

Figur 2. Kapitlet nere till vänster i Christiern Pedersens *Om Urte Vand* från (1534: 21) handlar om *Betonica officinalis*. Fotot är från en faksimilupplaga från 1986, ägd av Jan Thomas Johansson.

trofast och som behöll sitt gamla namn istället för att ta ett nytt latiniserat som många i hans ställning gjorde vid den här tiden. Tyvärr går det inte att koppla personligheten till utseendet då inga porträtt finns.

Med tiden utvecklade Pedersen en nära vänskap med kung Kristian II, med vilken han förblev lojal för resten av sitt liv, för vilket han senare fick lida. Den obeslutsamme Kristian II förlorade nämligen år 1523 tronen till sin farbror, Frederik I, sedan han misslyckats med att hålla ihop den nordiska unionen. Han levde därefter nio år i exil i Nederländerna, dit Pedersen anslöt sig. Där påbörjade Pedersen översättningen av Bibeln till danska, varav Nya Testamentet blev färdigt 1529. Mindre känd, men av stor betydelse för oss botanister, är boken *Om Urte Vand* [Om växtextrakt], där ett antal växtarters medicinska förtjänster presenteras. En av de arter som presenteras är *Betonica*

officinalis som i bokverket rapporteras från Stod hage, sedermera Stehag, den första lokaluppgiften för en skånsk växtart och en av de äldsta i världen (1. 3). I boken redogör Pedersen för användningen av humlesugan (Pedersen 1534: p. 21): "Om hoffuedit er hosued Eller Om der er noged pestilense bulde Boren der paa. 6 capittel. Vand som er brent aff Bethonye som kallis Betonica paa latine som Voxer her i Skåne paa marcken mange stede og serdelis hoss Stod hage. Aff det vand skal mand dricke afften oc morgen ved tho skeder fulde. Det bort tager saadan hessuelse og leger buldene som voxer i hoffuedit, mand maa oc stipge aff samme vand uden paa hessuelsen" (Fig. 2). En ungefärlig översättning från äldre danska till modern svenska skulle bli: [Avdelningsrubrik] "Om huvudet smärtar eller drabbats av pestilensa bölder". Kapitel 6. "Växtsaft från humlesuga, som kallas *Betonica* på latin, och växer här i Skåne på

många ställen, särskilt i Stehag. Av extraktet ska man dricka kväll och morgon, två skedar fulla. Det avlägsnar sådan sjukdom och läker bölderna som växer i huvudet. Man bör också applicera detta extrakt direkt på sjukdomen”. Boken *Om Urte Vand* trycktes på Christiern Pedersens egna förlag på Færgestrædet, idag Frans Suellsgatan, i Malmö, dit han flyttade från Nederländerna 1532. År 1534 gifte han sig med Else Jacobsdatter, brorsdotter till Köpenhamns borgmästare Jacob Mikkelsen. Det finns dokumenterat att de fick dottern Anna, och att Else dog redan 1539 i barnsäng.

Efter kung Frederik I:s död 1534, gjordes ett försök att återinsätta Kristian II på tronen och ett inbördeskrig, *Grevefejden*, följde, 1534–1536. Bland anhängarna till Kristian II fanns Lübeck, danska bönder samt delar av skånsk och själländsk adel, bland dem borgmästaren i Malmö, Jörgen Kock (1487–1556), beskyd-

dare av Christiern Pedersen och hans tryckeri. Kriget slutade med förlust och Kristian II hölls kvar som fånge på Sønderborg slott och senare, under friare former, på Kalundborg slott, fram till sin död 1559. Hans trogne vän Christiern Pedersen undkom visserligen straff men förlorade stödet från den förre kungen och Jörgen Kock. Pedersens period som förläggare i Malmö var produktiv men kort. Han sålde sitt tryckeri 1536 och fick förhållandevis bra betalt (Jørgensen 2007). Det finns belagt att han bosatte sig i Köpenhamn 1541 där han fortsatte sitt arbete med översättningen av Bibeln, ett manuskript som senare utvecklades till Kristian III:s bibel, utgiven 1550. Pedersen flyttade till Helsingør 1544 där hans sista decennium fördystrades av sjukdom. Han dog 1554 och begravdes på Helsingør kyrkogård (Fig. 3). Pedersen glömdes i stort sett bort liksom platsen där hans grav var belägen. Kristi-

Figur 3. Minnesmärket över Christiern Pedersen vid Gadekær i centrala Helsingør från 1956, med kyrkan i bakgrunden. Foto 8 November 2015 av författaren.

an III:s bibel, som ju egentligen var Pedersens verk, finns fortfarande förvarad i kyrkan. Ett vackert monument över Christiern Pedersen, nära Helsing kyrka, stod färdigt 1956. Texten på detta lyder ”Christiern Pedersen, Danmarks förste humanist, bodde i Helsing från 1544 till sin död 1554.” (Fig. 3) Vid sidan av andra välkända talanger, hade Pedersen ett genuint intresse för botanik och hade uppenbarligen ett särskilt gott öga till humlesugan, den sällsynta, vackra och väldoftande medicinalväxten som han hade observerat i Stehag. Utbredningen var säkert mycket begränsad redan under Pedersens tid även om den lokalt varit rikligt förekommande. Stehag är inte någon exakt lokal. Socknen omfattar 36 km² och enligt senare dokumentation har humlesugan funnits på flera ställen, i Värlinge, där den fortfarande finns, men också söder om järnvägsstationen och i skogen norr om samhället (Tabell 1–2).

Socknen har en lång historia. Kyrkan är från 1100-talet och många stavningsvarianter är dokumenterade, bland dem Stod hage under Pedersens tid. Redan Leche (1744a, b) använde dock den nuvarande stavningen Stehag.

1600-talet

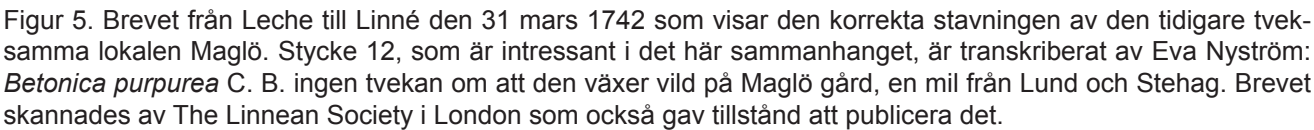
I tidig skandinavisk litteratur är det i *Flora Danica* av Simon Paulli (1603–1680) som man finner många av de bästa växtillustrationerna, bland dem ett vackert träsnitt av humlesugan (Paulli 1648; Fig. 4). Beskrivningarna i texten är korrekta och fullständiga, och delas in i fyra delar: namn, morfologi, utbredning och användning. Paulli nämner inte några lokaler för humlesugan, bara att den växer sparsamt i de danska skogarna: ”Den voxer her i Landet sommesteds vild udi Skofvene men fordi at der icke ret stor menge findis vild aff den blifver den ofte udi hafverne indført oc plantet”. Det skulle dröja fram till *Viridarium Danicum* från 1688 av Peder Lauridsen Kylling (1640–1696) där den rapporteras från Lolland samt från Rygaard [i Hellerup norr om Köpenhamn] (Kylling 1688).

Figur 4. Träsnitt av humlesuga i Simon Paullis *Flora Danica* Det er: *Dansk Urtebog* från 1648.

1700-talet

Det finns flera floristiska rapporter från Skåne under 1700-talet som berör humlesugan. Johan Leche (1704–1764) skriver i sin *Primitiæ Florae Scanicæ* om Betonica: ”Växer i engjar vid Stehag, så ock när Lund. Från denna kan man i apoteken finna: blad, blomster, conserf, sirap, och vatten”. Leche hade informerat Carl Linnæus (1707–1778) i brev om ytterligare två lokaler där han hade funnit humlesuga, vid Hjularöd i Harlösa socken 1738, och, i ett brev daterat den 31 mars 1742, vid Maglögård. Den senare lokalen har ansetts tvivelaktig ända sedan dess på grund av förvillande stavningsvarianter i samband med senare citeringar. Linnæus (1745: 176 och 1755: 201) rapporterade lokalen som Maglögård i *Flora Suecica*. Hartman använder samma stavning i sin Skandinaviska flora (1820: 231) Fries

respondensen, blev det ursprungliga brevet tillgängligt och transkriberat: "*Betonica purpurea* C.B. slår intet fel at den ju finns will på Maglö gård och på en äng en mil från Lund samt wid Stehag" (Fig. 5). Om humlesugan

Figur 6. Nils Lilja (1808–1870) hedras med ett separat rum i det lokala museet Gamlegård i Billinge, i huset där Nils Lilja änka och deras son en gång bodde. Portör och herbarium på bordet tillhörde emellertid inte Nils Lilja. Foto: Nalaliya Thell den 1 november 2015.

var ursprunglig eller förvildad vid Maglö gård kommer inte att kunna klarläggas. Lokalen rapporterades som utgången redan av Lilja (1838: 253; se även Gertz 1932: 461 och Sylvé 1932: 30) och inga belägg finns i samlingarna. Utbredningen under 1700-talet baseras huvudsakligen på breven från Leche till Linné (Linnæus 1745, 1755), vilket även gäller Hartmans flora 1820. Lilja (1870) skriver dock att arten fanns för 100 år sedan vid Borlunda, enligt Retzius, och öster om Lund samt vid Maglö, enligt Rosén men tvivelaktigt. Humlesugan måste således ha ansetts utdöd från Skåne under ett halvt sekel, från Retzius observation i Borlunda ca 1770 till 1820 då den enligt Lilja fanns i Torrlösa (Fries 1823, Lilja 1870: 403).

Det är anmärkningsvärt att Linné aldrig såg humlesugan i fält under sin 14 veckor långa resa i Skåne 1749, trots att han reste genom en stor del av landskapet och observerade flera arter för första gången just i Skåne.

Förklaringen är att han aldrig genomkorsade det lilla område i västra centrala Skåne till vilket den förmodligen redan då var begränsad. Han observerade emellertid humlesugan i kryddträdgårdar i Ystad där han noterade den bland de typiska perenna medicinal- och kryddväxter ”som lätt kan odlas här på grund av de milda vintrarna” (Linnaeus 1751: 262).

1800-talet

Elias Magnus Fries (1794–1878) anger inga lokaler för humlesugan i sin artikel om förändringar i vegetationen och sällsynta växter i Skåne, men noterar dess återupptäckt efter att ha ansetts utdöd i provinsen (Fries 1823). I *Flora Scanica* (1835) nämner Fries nya lokaler för arten, Bosarps jär och Hemmingsberga i Bosarps socken, mellan Lilla Harrie och Remmarlöv, och flera platser i Torrlösa socken (Fries 1835: 27). Han anser vidare att humlesugan är utgången från Stehag och ytterligare några lokaler: mellan Vipemölla och Sularp

Figur 7. Ett herbarieark av humlesuga insamlad i Stehag 1860, då den återupptäcktes första gången, Sandberg, LD1157437, finns förvarat i de botaniska samlingarna, Biologiska museet, Lunds universitet.

[kanske Kungsmarken], Borlunda, varifrån Retzius rapporterade den ca 1770, och Maglögård. Han påpekar dessutom att arten var vanligare förr. Nästa livstecken från humlesugan i Stehag skulle dröja ända till 1860 då den åter samlades där (Fig. 7).

Nils Lilja (1808–1870) var en mycket betydelsefull skånsk botanist, författare och förläggare. Hans floror ger ovanligt detaljerade kunskaper om kärlväxternas utbredning i 1800-talets Skåne. De innehåller också anteckningar om ekologi, geologi och kulturhistoria för arterna. Samtidigt som Lilja utbildade sig till präst i Lund studerade han även andra ämnen, bland dem botanik, utan att ta någon examen, trots 14 års studier. Han valdes till klockare i Billinge socken mitt i Skåne 1841. Hans anseende skamfilades av en för

tiden okonventionell livsstil och kontroversiella idéer. Hans biografi skrevs av den tidigare intendenten för Botaniska trädgården i Lund, Axel Törje. Han skildrar en hårt arbetande man med starka åsikter, långt före sin tid, som hade svårt att avsluta projekt och få ordning på sitt liv (Törje 1966, 2008). Lilja blev missnöjd med den skånska flora som författats av Fredrik Wilhelm Areschoug (1830–1906) och som utkom 1866, då den i huvudsak var baserad på Liljas flora från 1838 oftast utan att ange källan annat än för uppgifter som Areschoug ansåg tvivelaktiga. Lilja hade under tiden samlat en stor mängd nya uppgifter och kände ett behov av att sammanställa sina kunskaper i en reviderad upplaga 1870. Lilja bodde större delen av sitt liv i Billinge där ett helt rum är tillägnat honom i det lokala museet Gamlegård (Fig. 6).

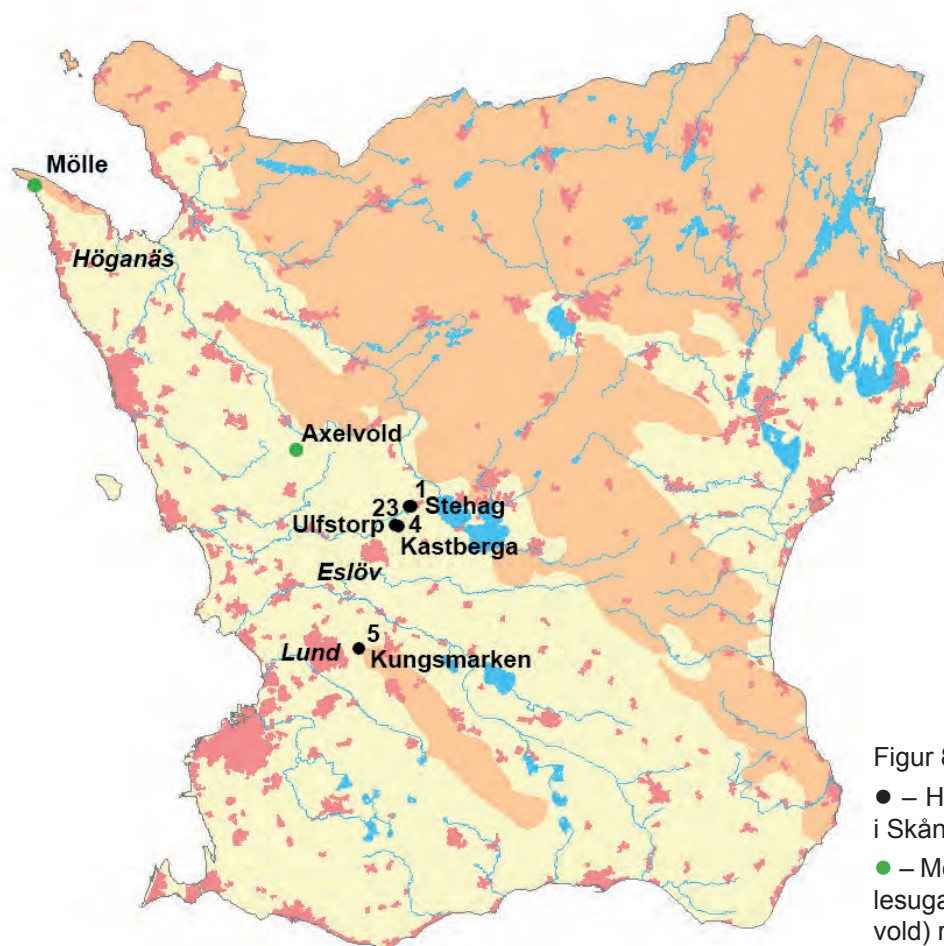
I likhet med Christiern Pedersen ger Lilja humlesugan ett särskilt utrymme i sina floror (Lilja 1830, 1870). Hans beskrivning av *Betonica officinalis* är synnerligen imponerande och finns citerad av Johansson (2007) i den senaste versionen av Skånes Flora. Förutom en komplett redogörelse över såväl utgångna som aktuella lokaler, finns även värdefulla noteringar om artens ekologi. Lilja förklarar att humlesugan föredrar öppna ekskogar med lägre vegetation av gräs och hassel, företrädesvis på kalkrika lerjordar. Sådana var förr en vanlig naturtyp i västra delen av centrala Skåne, där skogsområden hade omvandlats till mera öppna områden. Han konstaterade vidare att arten minskade till följd av avskogning av ängarna som blev till åkrar. Noterbart är att Lilja (1838), precis som Fries (1835), ansåg arten vara utdöd från Stehag. Lilja listar emellertid många nya lokaler där den är försvunnen idag. I den andra upplagan använde Lilja lokala namn för många växter, i många fall nu bortglömda, och placerade de latinska namnen inom parentes. Med det underströk han att hans flora främst skrevs för vanliga människor. Enligt Lilja användes namnet betonika, medan det av Fries föreslagna svenska namnet humlesuga kommer först på tredje plats i rubriken. I 1870 års upplaga

tillkom lokaler från hans hemsocken Billinge. Arten hade återupptäckts i Stehag (Fig. 7), både norr och söder om järnvägen, och en ny lokal mellan Remmarlöv och Slättäng nämns. Lilja var mycket förtjust i betonikan, något som tydligt kommer till uttryck i slutraderna, som dessutom är ett exempel på tidig naturvård: "Wid Ramstorp och Farstorp har man lofwat skydda denna herrliga wäxt, hwars flesta Ställen i Sk. äro af mig upptäckte". Idag växer dessvärre ingen humlesuga på dessa två ställen, men elva herbarieark från Ramstorp i Torrlösa socken, där Liljas föräldrar levde under en tid, finns i samlingarna, varav ett är insamlat så sent som 1963.

I Areschougs *Skånes Flora* rapporteras humlesugan försvunnen från flera platser på grund av uppodling, men noterar att den fortfarande förekommer sällsynt i skogar i västra Skåne, till exempel i Bosarp och Stehags socknar, Ramstorp i Torrlösa socken och Fastorps [Farstorps] skog i Västra Strö socken (Ares-

choug 1866). Inga nya uppgifter tillkom i andra upplagan.

I Danmark dyker ett par nya lokaler upp under 1800-talet, Sophienberg i Hørsholm, norr om Köpenhamn, rapporterades av Hornemann (1821) i *Førsøg til en dansk oekonomisk Plantelære*. År 1944 observerades den där igen. Kanske rör det sig om trädgårdsrymlingar från det före detta kungliga slottet. Hornemann ansåg humlesugan mycket sällsynt, och redovisar endast ytterligare två platser förutom Lolland, nämligen Oldenburg och Mölln i Holstein län som numera tillhör Tyskland. Lange (1851) citerar ett antal lokaler från det gamla kärnområdet på sydvästra Lolland, där den enligt Müller (1778; *Flora Danica* 13, fig. 726) ska ha varit vanligt förekommande. I litteratur och samlingar finns ett antal lokaler angivna från Gottesgabe väster om Nakskov till Bjerremark öster om Rødby. Dessutom nämns ytterligare två nya lokaler, Skovgaarde, på nordvästra Fyn, och Flensborg, nu i Tyskland. Ett herbarieark i

Figur 8.

● – Humlesugans aktuella utbredning i Skåne 2015–2016. Se även tabell 2.
● – Möjligen spontana lokaler för humlesuga senast noterade 1994 (Axelvold) resp. 2001 (Mölle).

Figur 9. Röjning vid locus classicus i Värlinge, Stehag, 18 oktober 2015. Foto: av författaren.

Lund finns från Raunstrup Have vid Næstved, insamlat 1896, en lokal som citeras av A. Pedersen (1969).

1900-talet

Humlesugan minskade ytterligare under 1900-talet. I den botaniska samlingen på Biologiska museet i Lund finns 13 herbarieark från Stehag, samlade mellan 1860 och 1925. Dessutom använde Turesson humlesuga från Stehag och Kungsmarken i sin jämförande odling som publicerades 1930. Gertz (1932) och Sylvén (1932) anger båda att arten förekommer i Stehag, medan Weverinck (1939) och Rufelt (1949) nämner att humlesugan endast finns i ett inhägnat område strax söder om järnvägsstationen.

Vid tidpunkten för nästa skånska flora av Henning Weimarck 1963 hade humlesugan blivit en mycket sällsynt växt som bara förekom i sex socknar i västra Skåne, det vill säga Bosarp, Västra Sallerup (Eslöv), Stehag, Södra Sandby, Torrlösa och Västra Strö, Dess-

utom var Weimarcks Flora delvis baserad på gamla uppgifter, varför humlesugan redan hade försvunnit från många lokaler. Ett exemplar av *Betonica* i Stehag sparades i en privat trädgård (J. T. Johansson, muntl.) när vattenverket byggdes i början av 1960-talet (färdigbyggt 1963), söder om samhället, en åtgärd som inte har dokumenterats. Därefter observerades ingen humlesuga i Stehag förrän den återupptäcktes 1980 av Thomas Karlsson (*1945) som besökte området sydväst om stationssamhället för att söka *Euphrasia* till sitt doktorandprojekt. Istället fann han ett kraftigt exemplar av humlesuga tillsammans med en annan sällsynt art, ängsskära *Serratula tinctoria* L. Platsen, som förr kallades Värlinge vång, var en del av ett större lövängsområde som sträckte sig upp mot Gyaberg. Det mesta av lövängen fanns kvar till 1930-talet varefter det mesta omvandlades till bostadsområden, åkrar, hävdade betesmarker och granskog under de följande årtiondena (Rufelt 1949, H. Wöhlecke

muntl.). Endast små lövängsrester finns kvar i dag, där det fortfarande är möjligt att finna humlesugan på tre ställen under jätteekar omringade av skog, som mest består av planterade granar av olika ålder, mycket av detta blev emellertid avverkat hösten 2016.

Ett framgångsrikt projekt för att rädda arten på en av sina förmodat spontana lokaler, Kungsmarken vid Lund i Södra Sandby socken, utfördes 1981–1988 av Lennart Engstrand (*1942), f. d. intendent för Botaniska trädgården i Lund. Ett enda exemplar fanns kvar på Kungsmarken 1981, ett stort problem eftersom denna perenn i stort sett anses självsteril. Mellan ca 1963 och 1980 gällde detta exemplar dessutom som det enda vildväxande i Sverige! Engstrand dokumenterade det spännande räddningsarbetet (Mattiasson 2010, Thell 2016). Tre frön av uppskattningsvis 9 000 grodde! Vegetativt förökat material korsbefruktades med de tre exemplaren som drivits upp från frön. Nya föröngningar följde och 1988 planterades fem grupper, ruggar, ganska nära varandra på Kungsmarken. Idag finns sju ruggar med totalt över ett

hundra plantor. Engstrands räddningsaktion förvandlade Kungsmarken till den individrikaste av de fem nuvarande skånska lokalerna och är föredömlig när det gäller att rädda arten även på andra lokaler (Tabell 2).

Kastberga skog var den senaste av de fem skånska lokaler som upptäcktes. Ett herbarieark från 1947 är det första belägget därifrån (Tabell 1–2). Så sent som på 1990-talet, när den senaste inventeringen av florán i Skåne utfördes, fanns mer än 100 individ här enligt Mikael Wigforss. Ungefär 20 återstår idag. Lokalen är hotad bland annat av skogsbruk, konkurrerande markvegetation och vildsvin.

Ett ännu nyare fynd gjordes i Axelvold i Svalöv socken, där det har observerats och samlats endast en gång. Enligt insamlaren Henrik Johansson fanns 1994 16 blommande stjälkar, vilka kanske tillhörde samma individ [inte 16 exemplar som anges på herbariearket]. Lokalen kan ha varit spontan då den passar väl in i det historiska utbredningsområdet. Exemplet har emellertid inte kunnat återfinnas under senare år.

Figur 10. Bjerremarkvej, Tågerup socken, öster om Rødby på södra Lolland är en av två kvarvarande lokaler för humlesuga i Danmark. Foto: 31 juli 2016 av författaren.

I Danmark kan ytterligare några utgångna lokaler utanför Lolland ha varit spontana, enligt A. Pedersen (1969), såsom redan nämnda Raunstrup Have vid Næstved på sydvästra Själland, Skibelund Krat på västra Jylland, insamlad 1943, Møldrup vid Arden på norra Jylland, odaterad. På Fyn fanns den i Rue Skovhave vid Langesø och mellan Kerteminde och Drigstrup, likaså utan datum. Åtta herbarieark från Danmark finns i samlingarna i Lund, av vilka sju är samlade i Nakskov-Rødby området på Lolland, ett ark är emellertid från ovan nämnda Raunstrup Have.

2000-talet

Skåne. De flesta gamla och alla nutida skånska lokaler har besökts av mig och kollegor 2014–2016 (Fig. 7). Det totala antalet exemplar är cirka 150. De flesta exemplaren återfinns numera på Kungsmarken där de står så tätt att de blivit svåra att räkna. I Stehag finns tre separata växtplatser i i Värlinge med totalt c. 15 exemplar (Fig. 8). Humlesugorna på Ulfstorps äng strax söder om Bosarp i Trollenäs socken uppgår till 19. I Kastberga skog växer cirka 20 exemplar, medan det på Kastberga äng växer två stora plantor samt några utplanterade skott från dessa (Figur 1, Tabell 2, Hansson 2015).

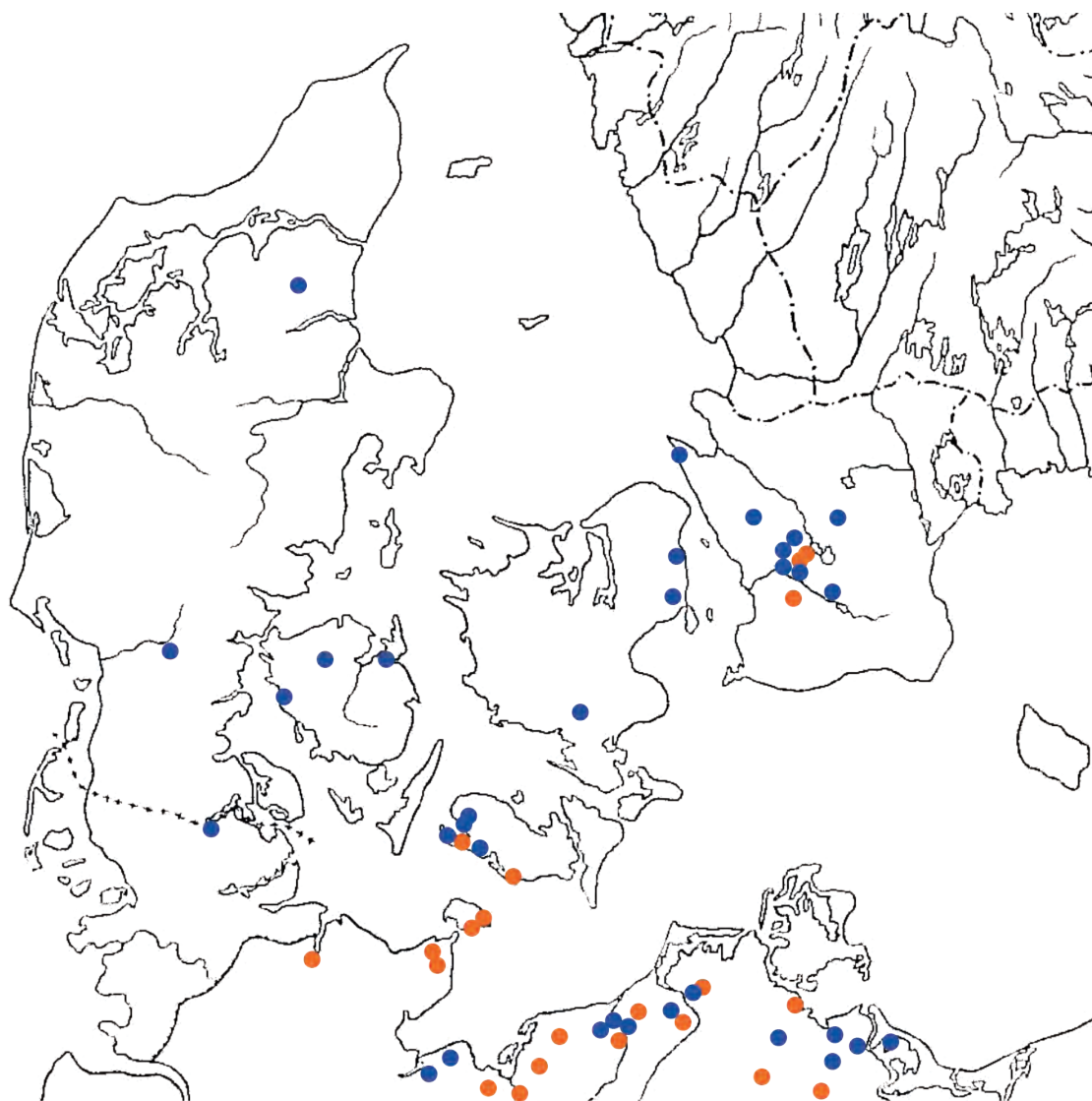
I den senaste versionen av *Floran i Skåne*, från 2007, tillkom två prickar på utbredningskartan för humlesuga jämfört med Weimarcks flora från 1963, en i Mölle i Brunnby församling i nordvästra Skåne, där den samlades in 2000 och 2001 då i ett område som då var obebott respektive obebyggt. På den första lokalen, Möllevängsvägen, räddades ett exemplar som återfördes till den ursprungliga platsen, nu en privat trädgård med ett nytt hus. Den andra växtplatsen, en äng nordost om den före detta järnvägsstationen uttraderades när området bebyggdes i början av 2000-talet. Ett herbarieark i Lund, insamlat 1904, anger endast Mölle som lokal, varför det inte går att veta om det samlats på någon av de två ovan nämnda platserna eller någon annanstans i närheten. Det kan inte uteslutas att humlesugan var spontan i Mölle. Precis som för Axelvold-lokalen

Figur 11. Blommande humlesuga med humla i Stehag, 3 augusti 2015. Foto: Nataliya Thell.

från 1994, är insamlingarna från tidigt 2000-tal så pass nya att de bör kunna användas i en DNA-analys. En tidigare okänd lokal med 35 individ på Holma ängar norr om Höör, publicerades nyligen (Tyler 2015). Det visade sig dock att humlesugan hade planterats där av en entusiast med frön från någon mellanskånsk lokal. Även om initiativet var gott bör sådana åtgärder dokumenteras, inte minst vad gäller det planterade materialets ursprung.

Danmark. Den danska utbredningen inskränker sig sedan flera årtionden till Lolland (Hartvig 2015, Løjtnant & Worsøe 1977, A. Pedersen 1969) och är numera decimerad till två lokaler (Fig. 12, Tabell 2). Den ena är belägen i diket längs Bjerremarkvej i Tågerup socken öster om Rødby på södra Lolland (Fig. 10). År 1942 fanns den ”i mängder” längs två parallella vägar i öst-västlig riktning (Andersen 1942). De två vägarna som avsågs var sannolikt Bjerremarkvej och Stensagervej. Vid Bjerremarkvej noterades år 1999 två separata bestånd med totalt elva exemplar försedda

Figur 12. Utbredning av humlesuga i Skåne, Danmark och norra Tyskland.

● – nuvarande förekomst □ Källor: Thell (2016), Simon Kellner, AG Geobotanik i Schleswig-Holstein samt Ulf Schiefelbein, Landesamt für Umwelt, Naturschutz und Geologie, Mecklenburg-Vorpommern.

● – möjligen spontan, numera försvunnen: Källor: Kylling (1688), Hornemann (1821), Lange (1851), Lilja (1870), A. Pedersen (1969) och Biologiska museets samlingar (LD).

med 40 blommande stänglar. År 2004 observerades endast sju blommande stänglar. Numera finns bara två exemplar kvar som blommade med sammanlagt fem stänglar 2016. Den andra kvarvarande danska växtplatsen finns i en ekskog vid Vindeholme i Tillitse socken på sydvästra Lolland. Från Vindeholme finns insamlingar från 1962 och 1980 i herbariet vid Naturhistoriska museet i Köpenham. Däremellan skriver A. Pedersen (1969) att den ännu finns i ekskogar från Sønderkov söder om Tillitse till Vindeholme strand. År 1999 återfanns endast ett bestånd med tre exemplar i Vindeholme, enligt en Amtrapport från 2006, där en gläd-

jande ökning kan noteras: Numera finns sju exemplar plus ytterligare några små skott, enligt Marianne Helkjær, som även återupptäckte humlesuga vid Stensagervej år 2008, endast 350 meter nordväst om förekomsten vid Bjerremarkvej. De två exemplar som fanns där då är emellertid numera försvunna.

Humlesugan finns kvar på fem platser i den närmast belägna tyska delstaten Schleswig-Holstein, två förekomster finns på Fehmarn, ön alldeles söder om Lolland, och två på fastlandet söder därom. I Mecklenburg-Vorpommern är humlesugan mycket sällsynt i de västra och norra delarna och saknas helt på Rügen (Fig.12).

Spontan eller förvildad

Ibland är det svårt att veta om en växt är ursprunglig, eller införd och förvildad. Vissa växter fördes till Skåne och Danmark redan av vikingarna. I och med att Skandinavien kristnades tog munkar örter och medicinalväxter från den europeiska kontinenten och bland dem fanns utan tvekan humlesugan. Från dessa odlingar förvildades humlesugan ibland (Johansson 2007). Flera herbarieark härrör bestämt från sådana införda populationer. Ibland är det uppenbart men i vissa fall är det svårt att bedöma om populationen är ursprunglig. Några av de mellanskånska lokalerna, långt från medicinalträdgårdar ger onekligen ett spontant intryck. Den svenske växtgenetikern Göte Turesson (1892–1970) odlade material från den europeiska kontinenten tillsammans med två troligen spontana skånska populationer (Stehag och Kungsmarken) och två skånska populationer (Malmö resp. Tapperöd i Öved) med förmodat utländskt ursprung. Han upptäckte att de förmodat spontana populationerna från Skåne skilde sig genom kortare växt och tidigare blomning (Turesson 1930). Just nu genomför vi en DNA-studie av ett liknande material vars resultat kommer att jämföras med Turessons.

Taxonomi och morfologi

Linné (1753) använde material från Botaniska trädgården i Uppsala av okänt ursprung när han beskrev *Betonica officinalis*. Den perenna arten är lätt att känna igen: upp till 60 cm i höjd samt ovala blad med en naggad kant och hjärtformad bas. De nedre bladen bär en lång stjälk som saknas hos de övre. Kronan är upp till 1,5 cm lång med platt överläpp (Fig. 11). Blomningsperioden i Skåne är från mitten av juli till början av september, även om enstaka blommor kan observeras en bit in i oktober månad.

Ekologi och utbredning

Humlesugan förekommer främst på näringsrika, kalkhaltiga lerjordar i ganska torra gräsrika ängar med buskar, ofta hassel *Corylus avellana* L., avenbok *Carpinus betulus*

L. och slån *Prunus spinosa* L., samt i öppna ängsskogar bestående av i synnerhet ek *Quercus robur* L. Anfred Pedersen beskriver humlesugans utbredning som centraleuropeisk-västsibirisk. Den förekommer i större delen av Europa, men är sällsynt på Irland och i Skottland. Den undviker den nordvästra Atlantkusten och de allra torraste stäpperna. I öster finns den via sjöarna Ladoga och Onega bort till västra Sibirien och Kaukasus, i söder till Bulgarien, Grekland, Italien och norra Spanien, samt i Algeriet (Pedersen 1969, Hultén 1971).

Medicinsk användning

Humlesugan är sedan medeltiden en av de mest använda medicinalväxterna. Den ansågs vara ett universalläkemedel som skulle hjälpa mot bland annat värk, feber och tuberkulos. En mycket detaljerad sammanfattning av humlesugans betydelse inom medicinen ges av Simon Paulli som listar ett stort antal sjukdomar vilka skulle kunna botas (Paulli 1648). Lilja (1838: 253) nämner dess effekter mot gikt, slem i bröstet och hjärnan, och mot svaga nerver, ett avsnitt som är borttaget i andra upplagan. Användandet av humlesuga avtog så småningom, även om den fortfarande används i alternativ medicin. Ingen av dess läkande effekter har emellertid belagts vetenskapligt.

Bevarande

Trots Liljas överenskommelse med bönderna i Torrlösa i syfte att skydda humlesugan, är den utgången därifrån idag. För Stehag konstaterar Gertz (1932): "Än idag växer *Betonica* på den plats, varifrån den redan för 400 år sedan var för Christiern Pedersen bekant. Ett skyddande av denna dess klassiska lokal – som nämnts den första med säkerhet kända för en skånsk växt – vore förvisso från flera synpunkter önskvärd." Lyckligtvis finns en liten population kvar i Stehag men det är endast jättekarna som humlesugorna växer under som har formellt skydd. Kungsmarken har visserligen

blivit naturreservat, men varken fridlysning eller inrättande av naturreservat är en garanti för överlevnad. Efter räddningsprojektet har Kungsmarken blivit den lokal som hyser det största beståndet, men på de övriga fyra lokalerna har antalet individ blivit allt färre. De främsta hoten i dag är skogsbruk, slätter, igenväxning, rådjur betande av blomstjälkar, grisars bökande, vilket senare förstör rötterna. Det är troligt att humlesugan kommer att fortsätta att minska utan mänsklig hjälp i form av röjning av träd, buskar och sly runtom plantorna. Vid sådd och plantering, är det viktigt att använda material med lokalt ursprung och att göra noggranna anteckningar. Det framgångsrika projektet på Kungsmarken visar att med liten ansträngning kan humlesugan även i fortsättningen berika landskapet med sin långa, spännande historia.

Tack

Tack till Jan Thomas Johansson för ovärderlig hjälp med litteratur och information, och Lennart Engstrand för att han har tillhandahållit data från det spännande Kungsmarken-projektet. Mikael Hedrén, Henrik Johansson, Thomas Karlsson, Ingvar Kärnefelt, Roland Moberg, Kjell-Arne Olsson, Gert Svensson (Mölle), Torbjörn Tyler, Maik Veste, Mikael Wigforss, Henrik Wöhlecke (Värlinge, Stehag) och Emil Åsegård har varit behjälpliga på olika sätt. Tack till Eva Nyström, forskningsredaktör vid Linné-korrespondensen i Uppsala. Lynda Brooks vid Linnean Society i London gav tillstånd att publicera brevet från Leche till Linné. Per Hartvig, Marianne Helkjær och Finn Skovgaard i Dansk Botanisk Forening tackas för information om de danska humlesugorna. Katrin Romahn och Simon Kellner, AG Geobotanik i Schleswig-Holstein tillhandahöll koordinater för lokalerna i Schleswig-Holstein. Ulf Schiefelbein (Rostock) skickade en karta över humlesugans utbredning i Mecklenburg-Vorpommern. Nataliya Thell bidrog med de flesta bilderna. Tack till Dennis Tuveson och Georg Welin på Gamlegård Museum i Billinge. Finansiellt bidrag från Elly Olssons fond, Gyllenstiernska Krapperupstiftelsen och Kungliga Fysiografiska Sällskapet i Lund togs tack samt emot. Slutligen vill jag rikta ett tack till min

arbetsplats, Biologiska museet, Lunds universitet. Utan dess samlingar och bibliotek skulle denna studie knappast ha kunnat genomföras.

Referenser

- Andersen, S. 1942. Sjøældne Hedeplanter m. v. i Sydlolland. *Dansk Botanisk Tidsskrift* 46: 152–155
- Areschoug, F. W. C. 1866. *Skånes Flora, innefattande de fanerogama och ormbunkartade växterna*. Gleerups, Lund.
- Areschoug, F. W. C. 1881. *Skånes Flora, innefattande de fanerogama och ormbunkartade växterna*. 2 uppl. Gleerups, Lund.
- Fries, E. M. 1823: *Vegetationens förändringar, jemte uppgift på sellsyntare vexter anmärkte i Skåne*. Fysiografiska Sällskapet's Årsberättelse, aflemnad av dess Secreterare, den 6 Maj 1823, s. 84–95.
- Fries, E. M. 1835: *Corpus Florarum Provincialium Sueciæ. I. Floram Scanica*. Palmblad, Sebell & Co., Upsaliæ.
- Fries, E. M. 1864: Botaniska utflygter: En samling af strödda tillfällighetsskrifter. Hæggströms, Stockholm.
- Gertz, O. 1932: Den första floristiska lokaluppgiften för Skåne. *Botaniska Notiser* 85: 460–461.
- Hansson, B.-M. 2015. Kastberga äng. *Natur i Eslöv* 61: 2.
- Hartman C. J. 1820: *Handbok i Skandinaviens Flora, innefattande Sveriges och Norriges växter, till och med Mossorna*. Hæggström, Stockholm.
- Hartvig, P. 2015: *Atlas Flora Danica*, Band 3: 613–614. Gyldendal, København.
- Hornemann, J. W. 1821: *Førsøg til en dansk oekonomisk Plantelære*. 3e forøgede Oplag. Kiøbenhavn.
- Hultén, E. 1971: *Atlas över växternas utbredning i Norden. Fanerogamer och ormbunksväxter*. 2 uppl. Generalstabens litografiska anstalts förlag, Stockholm.
- Jørgensen, J.-A. 2007: *Humanisten Christiern Pedersen – en præsentation*. Reitzel, Helsingør.
- Johansson, J. T. 2007: Utforskningen av den skånska kärlväxtfloran. Ur: Olsson, K.-A., Gustafsson, M., Johansson, H., Snogerup, S. & Tyler, T. (red) *Skånes Flora. Vegetation och utflyktsmål*. Grahns, Lund, s. 5–18.

- Karlsson, T. 1982. *Euphrasia rostkoviana* i Sverige. Växtekologiska studier 15. Svenska Växtgeografiska Sällskapet, Uppsala.
- Kylling, P. 1688: *Viridarium Danicum, sive Catalogus Trilingvis Latino-Danico-Germanicus Plantarum Indigenarum In Dania Observatarum quarum cuique suus est additus Locus, quo in primis nascatur...* [utan förlag], Köpenhamn.
- Lange, J. 1851. *Haandbog i Den Danske Flora*. C. A. Reitzel, Kjöbenhavn.
- Leche, J. 1744a: *Primitiæ Floræ Scanicæ*. Decreux, Lund.
- Leche, J. 1744b: Förteckning över de raraste Växter i Skåne, ingifven av J. Leche. *Svenska Vetenskapsakademiens Handlingar* 1744: 261–285.
- Lilja, N. 1838: *Skånes Flora*. Berlingska, Lund.
- Lilja, N. 1870: *Skånes Flora*. I–II, 2 reviderade uppl. Hierta, Stockholm.
- Linnæus, C. 1745: *Flora Suecica*. Salvius, Stockholm.
- Linnæus, C. 1751: *Skånska Resa...förrättad År 1749*. Salvius, Stockholm.
- Linnæus, C. 1753: *Species Plantarum*. Salvius, Stockholm.
- Linnæus, C. 1755: *Flora Suecica*. Salvius, Stockholm.
- Løjtnant, B. & Worsøe, E. 1977: Foreløbig status over den danske flora. *Reports from the Botanical Institute University of Aarhus* 2. Århus.
- Mattiasson, G. 2010. Kungsmarken – flora och vegetation. *Botaniska Notiser* 143(3): 1–76.
- Müller, O. F. 1778: *Flora Danica* 13, plate 726. København. *Ortus Sanitatis*. 1517: R. Beck, Straßbourg. [även känd som *Hortus*, utan författare, ursprungligen publicerad 1491 av J. Meydenbach, Mainz]
- Paulli, S. 1648. *Flora Danica Det er: Dansk Urtebog*. Marzan, Kjöbenhavn.
- Pedersen, A. 1969: Labiaternas og Verbenaceernes udbredelse i Danmark. TBU-dissertation n:r 37. *Botanisk Tidsskrift* 64: 285–379.
- Pedersen, C. 1514: *Danorum Regum heroumque Historiae* [nyutgåva av Saxo's *Gesta Danorum*]. Badius, Paris.
- Pedersen, C. 1534: *Om Urte Vand*. Pedersen, Malmø. [En faksimilupplaga från 1986 utgiven av Föreningen Malmö stadsbiblioteks vänner, konsulterades.]
- Rufelt, H. 1949. Bidrag till Skånes Flora. 42. Om flora och vegetation i Stehags socken. *Botaniska Notiser* 102: 109–126.
- Saxo (Grammaticus). Kort efter 1200: *Gesta Danorum*. 16 volymer på latin.
- Sylvén, N. 1932: Några ord om den svenska florans Skåne-arter. *Skånes Naturskyddsförenings Årsskrift*, 1932: 20–34.
- Thell, A. 2016: Betony (*Betonica officinalis*) in Stehag – a piece of living plant history. – Ur: Kandt, K.E. & Lissok, M. (red), *Festgaben aus Floras Füllhorn, Pomonas Gärten und vom Helikon. Eine Blütenlese kultur- und kunsthistorischer Beiträge zum 65. Geburtstag von Gerd-Helge Vogel*. Ludwig, Kiel, s. 22–37 & 225.
- Tilander, G. 1933: Danska växtnamn – egenhändiga anteckningar av Christiern Pedersen. *Særtryk af Acta Philologica Scandinavica*. Levin & Munksgaards, København, s. 97–157.
- Turesson, G. 1930: Zur Frage nach der Spontaneität von *Betonica officinalis* L. in Schweden. *Botaniska Notiser* 83:495–506.
- Tyler, T. 2015: Holma Ängar – en okänd lokal för humlesuga *Betonica officinalis* och många trevliga följearter. *Botaniska Notiser* 148(2): 29–32.
- Tyler, T., Olsson, K.-A., Johansson, H. & Sonesson, M. (red.) 2007: *Skånes flora – Arterna och deras utbredning*. Grahns, Lund.
- Törje, A. 1966: *Nils Lilja, klockare, botanist, litteratör*. Ekstrands, Lund.
- Törje, A. 2008: *Nils Lilja, klockare, botanist, litteratör*. Litografen, Vinslöv. [reviderad och utökad upplaga]
- Weimarck, H. 1963: *Skånes Flora*. Corona, Lund.
- Weverinck, T. 1939: Gyabergsskogen. *Skånes Natur* 26: 41–52.

Författarens adress:

Lunds universitet, Biologiska museet
Box 117, 221 00 Lund
e-post: arne.thell@biol.lu.se

Tabell 1. Humlesugan i Skandinavien under 500 år i tabellform.

År	Händelse
Kort efter 1517	Christiern Pedersen skriver för hand "Bethonye som voxer her i Skaane" i Ortus [Hortus] Sanitatis, en trädgårdsencyklopedi med avdelningar även för djur och stenar, som räknas som världens första naturhistoriska uppslagsverk. Flera upplagor har publicerats, den första från 1491.
1534	Christiern Pedersen publicerar den första lokalen för humlesuga, Stehag, i <i>Om Urte Vand</i> .
1648	Simon Paulli illustrerar humlesugan, beskriver den som sällsynt i Danmark och redogör för dess läkande egenskaper i <i>Flora Danica Det er: Dansk Urtebog</i> (Paulli 1648, del III, s. 178, illustration nr. 28).
1688	Peder Kylling skriver att humlesugan finns på Lolland och i Rygaard på Själland.
1738	Johan Leche rapporterar humlesugan från Hjularöd i ett brev till Carl Linnæus.
1742	Den 31 mars skriver Johan Leche till Carl Linnæus att humlesugan växer vild vid Maglöv, en mil från Lund, och i Stehag.
1745	Carl Linnæus i <i>Flora Suecica: Betonica officinalis</i> : Växer vid Stehag, Maglögård och på en lokal en mil från Lund, information baserad på brev från Leche (1745: 176). Tydligt var den redan utgången från Hjularöd. Ingen ändring i upplagan från 1755.
1749	Carl Linnæus genomför en 14 veckor lång botanisk resa i Skåne men observerar humlesugan endast som odlad i trädgårdar i Ystad.
c. 1770	Humlesuga finns i Borlunda enligt A. J. Retzius, och fortfarande vid Maglöv gård, enligt Rosén (Lilja 1870: 403).
1778	O. F. Müller skriver i <i>Flora Danica</i> att humlesugan är vanlig på Lolland.
1820	Hartman citerar tre gamla lokaler i sin Handbok i Skandinavien Flora, Stehag, Maglöv gård och en mil från Lund.
1820–1824	Humlesuga observeras vid Hallsfarm, Torrlösa (Lilja 1870: 403).
1821	Humlesugan rapporteras av Hornemann (1821: 652) i <i>Førsøg til en dansk oekonomisk Plantelære</i> från Lolland, Sophienberg i Hørsholm, samt Mölln och Oldenburg i Holstein, numera i Tyskland.
1822	Humlesuga växte vid Gryttinge ängar nordväst om Fastorp [Farstorp], Torrlösa (Lilja 1870: 403).
1823	Elias Fries nämner att humlesugan återupptäckts i Skåne utan att ange lokaler.
Efter 1828	Humlesuga observeras mellan Lilla Harrie och Slättäng, men lokalen förstördes strax efteråt på grund av uppodling (Lilja 1838: 253).
1835	Fries (1835: 27) rapporterar i <i>Flora Scanica</i> nya lokaler: Mellan Lilla Harrie och Remmarlöv, Bosarps jär och Hemmingsberga i Bosarp, och många ställen i Torrlösa. Däremot utdöd på tidigare lokaler: Borlunda, Maglöv gård, nära Lund och Stehag!
1838	Lilja räknar upp flera nya platser för humlesugan i tre nya socknar, Trollenäs, Västra Sallerup och Västra Strö, men noterar att arten minskar.
1849	Det äldsta herbariearket på Biologiska museet samlas av J. E. Zetterstedt i Ramstorp, Torrlösa, LD1151891.

År	Händelse
1851	Johan Lange, nämner ett antal lokaler för <i>Betonica</i> i <i>Haandbog i Den Danske Flora</i> : Skovgaarde på västra Fyn, några lokaler i det lilla kärnområdet på sydvästra Lolland, mellan Svingelen vid Nakskov, via Rubjerggaard, en lokal mellan Darket och Ottelund samt Bjerremark, de två sistnämnda öster om Rødby, av vilka Bjerremark är den som finns kvar idag. Vidare nämns Flensborg, numera i Tyskland.
1853	Humlesuga samlas i Bjerremark, Mortensen LD1767551. Lokal 6 i tabell 2.
1860	Humlesuga återupptäcks och samlas i Stehag, Sandberg LD1157437.
1861	Humlesuga samlas i Løjtofte, Lolland, Mortensen LD1767615.
1865	Rostrup rapporterar humlesugan från Lolland.
1866	Den första upplagan av Areschougs <i>Skånes Flora</i> utkommer, där humlesugan beskrivs som sällsynt i västra Skånes skogar, i socknarna Bosarp, Stehag, Torrlösa och Västra Strö, men utdöd på flera gamla lokaler på grund av uppodling.
1870	Andra upplagan av Liljas <i>Skånes Flora</i> publiceras. Humlesuga rapporteras från flera nya lokaler, och från Billinge socken för första gången: Billinge nr 7, klockarbostället där Lilja bodde. Lilja nämner även en förekomst söder om Stehags station.
1893	Humlesuga samlas i Kristianstad, Wetterlind LD1142290. Okänt ursprung.
1896	Humlesuga samlas i Sæbyholms skov, Lolland, Hansen LD1777978 samt i Raunstrup Have, sydvästra Sjælland, Ferdinand LD1767679.
1904	Humlesuga samlas i Mölle, Brunnby socken, Bager LD1143250. Okänt ursprung.
1906	Humlesuga samlas på Kungsmarken, Pählman, LD1151831. – Sylvén (1932: 30). Lokal 5 i tabell 2.
1907	Humlesuga samlas i Limhamn, Stigen LD1142590. Okänt ursprung.
1920	Humlesuga samlas i Norrevång skog nära Vanås i Gryts socken, Hasslow LD1142230. Okänt ursprung.
1924	Humlesuga samlas vid Ulfstorp, Lange 1152775. Lokal 2 i tabell 2.
1930	Göte Turessons odlingsstudie publiceras. Resultaten tyder på att förekomsterna på Kungsmarken och i Stehag är ursprungliga.
1939	Theodor Weverinck rapporterar en inhägnad förekomst av humlesuga söder om Stehags station.
1940	Humlesuga samlas på Kastberga äng för första gången, Nilsson LD1151531. Lokal 4 i tabell 2,
1943	Humlesuga samlas i Skibelund Krat, södra Jylland. Troligen spontan.
1944	Humlesuga dyker upp igen vid Sophienberg, Hørsholm (Hornemann 1821).
1947	Humlesuga samlas i Kastberga skog, Lange LD1157377. Lokal 3 i tabell 2.
1949	Henry Rufelt rapporterar om humlesuga i Stehag, samma inhägnade förekomst som Weverinck nämnde 1939.
1963	Sista insamlingen sker i Ramstorp i Torrlösa, Rickman LD1381463.
Tidigt 1960-tal	Ett exemplar av humlesuga i Stehag förs till en privat trädgård när vattenverket byggs, invigt 1963.
1970	Humlesuga samlas i Årröd, Västra Vram, Rickman LD1303488. Okänt ursprung.

År	Händelse
1980	Humlesugan återupptäcks i Värlinge, Stehag, av Thomas Karlsson. Lokal 1 i tabell 2 (Karlsson 1982: 81).
1981–1986	Kungsmarkenprojektet genomförs av Lennart Engstrand. Det enda kvarvarande exemplaret bär cirka 9 000 frön av vilka tre gror till nya plantor som korsas med varandra och vegetativt förökat material. Resultatet blir lyckat och idag finns över 100 exemplar.
1994	Humlesuga samlas i Axelvold i Svalövs socken, Johansson LD1151351. Troligen ett enda individ med 16 blomstjälkar. Okänt ursprung.
1999	Humlesuga växer längs Bjerremarkvej i två bestånd, totalt elva exemplar och 40 blommande stänglar. I det ena beståndet fanns en vit betonika. I Vindeholme Skov fanns tre exemplar i ett bestånd med åtta blommande stänglar enligt en Amtrapport från 2006.
2000	Humlesuga samlas på ödetomten Möllevångsv. 15 i Mölle, numera försedd med ett nytt hus och trädgård dit humlesugan flyttats tillbaka, Lindroth LD1146698. Okänt ursprung.
2001	Humlesuga samlas på en torräng 150 m nordöst om Mölles före detta järnvägsstation, Lindroth LD1146758. Området är nu bebyggt och lokalen utplånad. Okänt ursprung.
2004	Sju blommande stänglar observeras längs Bjerremarkvej enligt en Amtrapport från 2006.
2008	En ny lokal upptäcks längs Stensagervej alldeles norr om Bjerremarkvej.
2014–2016	Gamla och nuvarande humlesugelokaler inventeras.
2015	En lokal för humlesuga i Höör publiceras (Tyler 2015). Lokalen bör ses som en reservlokal då den består av plantor med ursprung i Stehag.
augusti 2015	Humlesuga samlas i Mölle, samma individ som Lindroth LD1146698 från 2000, A. & S. Thell LD1769263 till DNA-analys.
oktober 2015	Locus classicus i Stehag rensas från konkurrerande vegetation av författaren och ytterligare tre entusiaster.
november 2015	Monumentet över Christiern Pedersen i Helsingør besöks av författaren.
2016	De två kvarvarande danska lokalerna besöks. Längs Bjerremarkvej i Tågerups socken öster om Rødby växer två exemplar med fem blommande stänglar (Fig. 10). Vid Vindeholme i Tillitse socken på sydvästra Lolland finns numera sju exemplar plus några skott enligt Marianne Helkjær.

Tabell 2. Aktuell status för förmodat spontana lokaler för humlesuga i Skandinavien, inventerade 2015–2016.

Lokal	Socken	Antal exemplar	Belägg i litteratur eller samling
1. Värlinge	Stehag	ca 15 plus några skott	Pedersen (1534:21) – Sandberg (LD1157437, 1860)
2. Ulfstorps äng	Trollenäs	19	Lilja (1838:253) – Lange (LD1152775, 1924)
3. Kastberga skog	Västra Sallerup	ca 20	Lange (LD1157377, 1947)
4. Kastberga äng	Västra Sallerup	2 plus några skott	Hansson (2015:2) – Nilsson (LD1151531, 1940)
5. Kungsmarken	Södra Sandby	fler än 100 fördelade på 7 täta bestånd	Påhlman (LD1151831, 1906) – Sylvén (1932: 30)
6. Bjerremark	Tågerup	2	Lange (1851:348) – Mortensen (LD1767551, 1853)
7. Vindeholme	Tillitse	7 plus några skott	A. Pedersen (1969: 292) – Skovgaard Christensen (C. 1962)